

סימן כח

מקום הדלקת נר חנוכה לדריים בבתי קומות

מוצי"ש פרישת מקץ תשע"ח

שאלה:

רש"י מיישב זאת וכותב "שאיין לו מקום בחצירו להניחה שם". ונראה מפירושו שפתח העלייה המדובר בברייתא אינו פתוח לחצר אלא לתוך ביתו של בעל הבית, ומכיוון שעיקר המצווה הוא להדליק על פתח ביתו מבחוץ, מן הראוי היה שגם הגר בעלייה ידליק בפתח הבית הפונה לחצר, שהרי פתח זה משמש גם אותו בעוברו דרך הבית אל העלייה, והוא הפתח היחיד הפונה כלפי חוץ. אמנם מכיוון "שאיין לו מקום בחצירו להניחה שם", כלומר שאין לו רשות להניח דברים ולהשתמש בחצר, אמרו חכמים שידליק בחלון הפונה לרה"ר.

עוד ניתן לתרץ, שמדובר בעלייה שעולים אליה באמצעות סולם מתוך הקומה הראשונה של הבית [כעין מה שמוכא במשנה אהלות פ"ה מ"ב "ארובה שבין הבית לעליה" וכפי שפירש הרע"ב (שם ד"ה ארובה): "כמין חלון שבגג הבית שהוא קרקעית העליה". וכן משמע בסוף גמ' קידושין (דף פ"א ע"א) בעניין "רב עמרם חסידא אשקולו דרגא". וכן משמע במסכת דרך ארץ רבה פ"ה "והעלה לגג לשכב ונטל סולם מתחתיו" עיי"ש]. ואז ניתן לבאר שהסיבה שבעל העלייה לא מדליק כעיקר התקנה, בפתח העלייה, היא מפני שלעלייה כזו אין דלת אלא רק פתח ברצפה (שהיא תקרת הבית).

ולכאורה יש הבדל בין התירוצים, שלפי ההסבר הראשון, אין עניין להדליק בפתח ביתו אם אינו פונה לחוץ אף אם הוא פתח רגיל, אך לתירוץ השני, אילו היה לו פתח

אדם שגר בבנייני קומות, היכן עדיף שידליק את נר חנוכה: בפתח חדר המדרגות מבחוץ, מחוץ לפתח ביתו בתוך חדר המדרגות, בפתח ביתו מבפנים, או בחלון בתוך ביתו הפונה לרשות הרבים (או לחלון השכנים בבית שממול)?

תשובה:

א. דין 'הגר בעלייה'

בגמ' שבת (דף כ"א ע"ב) מובא: "ת"ר נר חנוכה מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. אם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר. ובשעת סכנה מניחה על שולחנו ודיו". מלשון הברייתא מוכח, שהאפשרות להדליק בחלון נאמרה רק לבעל העלייה ולא לגבי הדר בקומה הראשונה, שהוא צריך להדליק בפתח ביתו גם אם חלונו פונה לרה"ר ויש בו פרסום נס גדול יותר.

ומכיוון שעיקר מצוות נר חנוכה הוא להניחה בפתח הבית, נשאלת השאלה מה מונע את בעל העלייה מלקיים את המצווה כהלכתה לכתחילה, בפתח העלייה? שמא תאמר שפתח העלייה אינו ניכר לרה"ר, הרי גם בפתח הבית, ע"פ רש"י שכתב שמדליק בפתח ביתו היוצא לחצר ולא בפתח החצר, די בכך שיהיה ניכר לבני החצר שאינם מרובים, כי עיקר המצווה היא דווקא על פתח ביתו! וא"כ לכאורה הוא הדין שבעל העלייה היה צריך להדליק בפתח חדרו (שזה ביתו) מבחוץ.

יש גרסאות שלפיהן החשש הוא מפני המציקים והגנבים, שמא יגנבו את חנר או יכבוהו (כפי שהיה המצב ברוב שנות הגלות. לפי גרסאות אלו צ"ל שדברי 'מגילת תענית' אמורים רק כשאין חלון או שהחלון היה פרוץ ללא זכוכית וכל מציק יכול לכבות הנר או ליטלו).

ב. בתי קומות בימינו

במצאיאות ימינו, אדם הדר בקומה שנייה (או בקומה גבוהה יותר) אינו דומה לאדם ה'דר בעלייה' המוזכר בברייתא, שהרי בימינו הגישה לכל דירה היא דרך חדר מדרגות ולא דרך הבית שבקומה הראשונה, וכפי שכתבנו בסעיף א'.

לפי זה, יש לדון לגבי מעמדו של חדר המדרגות. יש פוסקים (הגרי"ז סולוביצ'יק והגרש"ז אוירבך, כמוכא להלן) שדינו כחצר השותפים, ואם כן לשיטת רש"י צריך להדליק על הפתח הפונה לחצר, כלומר בפתח הבית שבחדר המדרגות. ואע"פ שאין הנר ניכר ברה"ר, אין זה מעכב לשיטת רש"י, שהרי גם החצר יכולה להיות מוקפת חומה גבוהה המסתירה אותה מרה"ר, ודי בזה שהדבר ניכר לשכנים.

וכן משמע ברבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב ט' חלק א') שכתב "ויש שנוהגים להדליק מבפנים לפתח הסמוך לחצר משום דשכיחי גויים וגנבים... ולזה איכא היכרא לעוברים ושבים אע"ג דמדליקים בפנים". הא קמן שגם אם מאיזו סיבה הדליקו פנימה, עדיין היה "היכרא לעוברים ושבים אע"ג דמדליקים בפנים". וה"ה בנידון דידן, אם מדליק בפתח ביתו מבחוץ בחדר המדרגות, עדיין יש היכרא לשכניו, באותה הקומה,

רגיל (בקיר עלית הגג עם דלת) ייתכן שעדיף היה להדליק בפתח העליה מבחוץ, אף שאינו פונה לחוץ (לרה"ר)!

אך השו"ע (סי' תרע"א ס"ה) הכריע כהבנה הראשונה, וכתב: "ואם היה דר בעליה שאין לו פתח פתוח לרה"ר מניחו בחלון הסמוך לרה"ר". הרי מפורש שיש לו פתח, אך הוא אינו פונה לרה"ר, ולכן יניח בחלון. והוסיף המ"ב (ס"ק כ"ג) "וגם אין לו פתח פתוח לחצר אלא פתוחה היא לבית", הרי מפורש כהבנה הראשונה.

והנה בעבר הוכחנו, שלכתחילה יש להעדיף להדליק בפתח ביתו מבחוץ אף אם יש בכך פחות פרסום הנס, מאשר להדליק בחלון (וכפי שהוכחנו בספרנו שו"ת מבשן אשיב ח"א סי' מ"ג), מ"מ צריך שיהיה קצת פרסום, ולכה"פ שמישהו מבחוץ יראה את הנר [כפי שכתב רש"י (שם ד"ה מבחוץ) "משום פרסומי ניסא, ולא ברה"ר אלא בחצרו, שבתיהן היו פתוחין לחצר" שהרואים היחידים הם בני החצר]. לכן במקרה שהעלייה פתוחה לתוך הבית, ובאופן טבעי בעה"ב אינו עולה לקומת העלייה, צריך להדליק על החלון, כי בלא פרסום קצת, אין זו הדלקה לכתחילה.

לפי זה צריך לפרש את האמור ב'מגילת תענית' (פרק תשיעי חודש כסליו ד"ה בעשרין וחמשה ביה): "ואם מתיירא מפני הגויים, מניח על פתח ביתו מבפנים", כהוראה לבית שאין בו חלון, או למצב שבו אדם מתיירא לשים את נר החנוכה בחלון כדי שלא לעורר את חמת הגויים עליו (כגון בשעות שמד או בימי אידם, שהבלטת היהדות הייתה סכנה). אך במקום שיש אפשרות לשים את הנר בחלון – כך עדיף. [בלשון 'מגילת תענית' יש גרסאות שונות.

הגרש"ז אוירבך זצ"ל בהליכות שלמה (פי"ד ה"ד), ושם בס"ק ו' משמע שהבין ששיטת תוס' שהצריכו להדליק בפתח החצר זהו בגלל שזה המקום הכי בולט כלפי רה"ר, ולא משום שיש לחצר דין בית. והנהוגים כמותם ודאי יש להם אילן גדול להיתלות בו. אך החזו"א ס"ל שצריך דווקא פתח הבית, ולכן חצר שיש לה שימושי בית נחשבת לפתח בית. ועיין ב'מבשן אשיב' (ח"א סי' מ"ג) שם הבאנו טעם לשיטה זו עיי"ש.

[הגר"י הוסיף וכתב, שאם בחצר הבית יש חניה המוקפת חומה נחשבת אף היא לחצר וידליק בפתחה. וזה חידוש גדול, שהרי "נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ", אך פתח ללא משקוף, כפתח חומת החניה, מנין שנחשב לפתח ביתו, ויל"ע].

לפי האמור לעיל בדעת החזו"א והגר"א שפירא, גם לפי שיטת התוס', המדד העיקרי המגדיר את מיקום ההנחה הוא מה שכתוב בברייתא: "מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ", אך מכיוון שגם החצר (שבימינו) הייתה משמשת כחלק מהבית, פתח החצר הוא "פתח הבית" האמור בברייתא (ולרש"י, חצר השותפים אינה קרויה בית, כי אינה פרטית, ולכן לדעתו יש להניח בפתח הבית מבחוץ דווקא).

ברם גם לדעתם, שחדר המדרגות אינו חצר, ייתכן שגם אין לדונו כמבוי שהוא רה"ר גמורה לעניין נר חנוכה, שכן לשון הברייתא הוא "נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ", ואילו חדר מדרגות, בניגוד לחצר, אינו נקרא "חוף" כי זה עדיין בתוך הבניין, והוא כעין חדר בעלייה, שכפי שהבאנו לעיל (בסעיף א') עלייה היא בית הנפתח לבית אחר וצריך להדליק בה בחלון ולא בפתח הבית, ודון מיניה ואוקמיה באתרין.

ולעולים והיורדים מהקומות העליונות. אלא שלהלכה השו"ע (בסי' תרע"א ס"ה) לא פסק כרש"י אלא כתוס' (שם ד"ה מצווה) שפסקו להדליק בפתח החצר מבחוץ. ולפי"ז אם חדר מדרגות נחשב כחצר, יש להדליק בפתח חדר המדרגות מבחוץ. [אמנם הנהוג כשיטת רש"י אין מוזהחין אותו, שהרי כדעת רש"י פסקו הר"ן (י' ע"א ד"ה אמר רבא) והרמב"ם ור"י וסמ"ג והגהות מימוניות. וכבר תמה ערוה"ש (תרע"א ס"כ) על השו"ע, כיצד פסק כתוס' נגד כל הראשונים הנ"ל. אך אנו לכתחילה אין לנו אלא דעת מרן השו"ע שאף הרמ"א לא חלק עליו בנושא זה, א"כ זוהי הפסיקה שקיבלו עליהם רוב ישראל].

אמנם מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל סבר שחדר מדרגות דינה כמבוי ולא כחצר, משום שהחצרות בימי חז"ל היה מקום המיועד לתשמיש בני הבית (כביסה, בישול וכדו') ולפיכך היא נידונה כחלק מהבית, אך חדר מדרגות של ימינו שאינו משמש אלא למעבר דינו כמבוי. ולפי זה לשיטת התוס' לכאורה צריך להדליק בפתח הבית מבחוץ הפונה אל חדר המדרגות. וכן סבר החזו"א (מובא בשו"ת אז נדברו ח"ה סי' ל"ט), שהוסיף וחדש שאף בחצר של בית פרטי (גינה וכדו'), מכיוון שאין עושים בו שימושי חצר כבעבר, אינו נחשב חצר. ואמנם יש לדון לגבי חידושו ביחס לחצר פרטית, אך מ"מ לגבי חדר מדרגות רובא דעלמא ודאי לא עושים בו שימושי חצר, וע"כ ס"ל שאינו נחשב לחצר שידליק נר חנוכה בפתחו.

לעומתם, דעת הגר"י (הובא דעתו בספר 'נר חנוכה' פ"ד סעיף ב') שגם חדר מדרגות נקרא חצר, וע"כ להלכה (כתוס') יש להדליק בפתח חדר המדרגות מבחוץ. וכן סבר

ניסא, שהרי גם אדם הדר לבדו במקום שאין אנשים חייב להדליק נר חנוכה בברכה.

ועוד, בגמ' (שם כ"ג ע"ב) יש דיון לגבי עני שאינו יכול לקנות גם יין לקידוש וגם נר חנוכה, והגמ' הסיקה "נר חנוכה עדיף משום פירסומי ניסא", ומשמע בגמ' שדין זה נוהג אף בשעת הסכנה, משום שתמיד יש בנר חנוכה פירסומי ניסא, ועל כרחק יש לפרש או שעצם הדלקת נר חנוכה יש בה פירסומי ניסא, גם כשמדליקה בתוך ביתו. וכך הבין בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' פ"ד). אך ניתן גם לבאר, שגם כשאין פירסומי ניסא כלל לא זזה תקנה ממקומה להעדיף נר חנוכה על יין הבדלה.

ויש לחקור ולשאול, האם המדליק בביתו שלא בזמן הסכנה יצא ידי חובה, שכן יש לומר שמאחר שהתירו זאת בשעת הסכנה זה נכלל בדרכי ההדלקה הכשרים, ולכן יצא בדיעבד גם כשאין סכנה. או משום שסוף סוף יש פירסומי ניסא לעצמו (כשבה"ל) לכך יוצא יד"ח.

וממנהג העולם שהקלו להדליק בתוך ביתם גם במקומות שאין סכנה נראה שכן נפסק להלכה, וכפי שכתב בעל העיטור (עמ' קי"ד ע"ב): "ואחר שנהגו על הסכנה – נהגו". כן משמע מה'שפת אמת' (שבת שם ד"ה שם בגמ' ת"ש) במסקנתו. וכן דעת הגרש"ז אורבך (קובץ בית אהרן וישראל שנה י"א גליון ב').

אלא, שאז חכתי בדעתי, דאם כדברינו, א"כ במחלוקת בין הגר"ז לחזו"א האם חדר מדרגות נקרא חצר או לאו, יש להכריע כחזו"א ולהדליק בחלון ולא בחדר המדרגות, שהרי אם חדר המדרגות לא נחשב חצר ואינו נחשב כפתח ביתו, א"כ המדליק בפתח חדר המדרגות מבחוץ לא יצא יד"ח נר חנוכה

ואף דיש לחלק בין עלייה הפתוחה לרשות היחיד לעלייה הפתוחה למבנה משותף (כחדר מדרגות) שהרי בעל עלייה המדליק מחוץ לפתח חדרו אין בכך פרסום הנס כלל, כי בעה"ב לא עולה במדרגות לחדרו, משא"כ חדר מדרגות דהוי מעבר לכל השכנים והרבה מהם עוברים ושבים בו, ויש בזה קצת פרסום הנס, מ"מ ייתכן שבעיני "חוק" דווקא.

אך פוק חזי מאי עמא דבר, שראינו שרוב העולם אינם מדליקים בפתח חדר המדרגות מבחוץ ואף לא בפתח הבית מבחוץ, דהיינו הפתח היוצא לתוך החדר המדרגות, אלא על אדן החלון בתוך ביתם. ונראה שהכרעתם היא כאפשרות השנייה, שכל קומה שנייה דינה כעלייה. ובטעם הדבר נראה להסביר בדעת התוס' (שמרן השו"ע פסק כמותם), שהסיבה להעדיף את פתח החצר על פני פתח הבית (בניגוד לדעת רש"י) היא משום שכך יש יותר פירסומי ניסא, אפילו יותר מחלון ביתו שבד"כ היה מוקף חומה וכדו' (ולא כמש"כ לעיל שהחצר אף היא דינה כבית), ולכן בעליה שהחומה לא הגיעה אליו העדיפו את החלון שבו יש יותר פירסום. וה"ה בבתי קומות שלנו שבהם החלון בולט כלפי רה"ר ופרסום הנס בהדלקה בחלון ניכר יותר מבפתח החצר, יש להעדיף את ההדלקה בחלון.

ג. כיצד להכריע במחלוקת הפוסקים

בגמ' (שבת דף כ"ג ע"ב) מובא ש"בשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו". מכאן משמע שחכמים תיקנו להדליק נר חנוכה אף אם אין פירסומי ניסא כלל.

אך ניתן לומר, שאף שאין פירסומי ניסא לרבים, מ"מ גם לו עצמו מיקרי פירסומי

(הובא בספר נר איש וביתו פ"ה הערה י"א) סוברים שלא תיקנו חז"ל פרסומי ניסא אלא לעוברים ושבבים ברחובות דווקא, ולכן הגרים בקומות גבוהות צריכים להדליק בפתח חדר המדרגות (לדעת הגר"ש אלישיב), או בפתח הבית מבפנים, להיכרא לבני הבית, כי אין ברירה אחרת, שהרי בני רה"ר לא רואים בגלל הגובה הרב. ובספר הלכות 'חג בחג' לרב משה מרדכי קארפ (הלכות חנוכה פ"ה ה"ב הערה 5) משמע שעדיף להדליק בפתח הבית מבחוץ, ביציאה לחדר המדרגות, ויהיה היכרא לנכנסים והיוצאים. אך קשה, כי סוף סוף אין הנרות ניכרים להולכים ברה"ר, וא"כ במה עדיפה ההדלקה ליד הדלת מאשר ליד החלון ששם גם בני הבית רואים וגם בני הבית בבניין הסמוך מולו? וצ"ע.

אך לפי מה שכתבנו לעיל, שלא נהגו להדליק בכניסה לביתו מבחוץ בחדר המדרגות, כדין עלייה שמדליק בחלון ולא בפתח, א"כ נראה שעדיף להדליק על החלון כהגר"ש"ז והחזו"ע ושה"ל הנ"ל, ובייחוד שכך כתב הריטב"א במפורש (שבת כ"א ע"ב ד"ה ואם דר בעליה) וז"ל: "אע"פ שהיא גבוהה (העלייה) לבני רה"ר למעלה מכ' אמה דבדידיה משערינן, כיון דלא איפשר אלא בהכ"ו".

ברם, כעת ראיתי בספר חוט השני לגר"נ קרליץ (חנוכה עמ' ש"ו), דאם החלון הוא למעלה מעשרים אמה מרה"ר ידליק בפתח הבית הפתוח לחדר המדרגות, וישאיר את דלת הבית פתוחה, כדי שבכך יהיה פרסומי ניסא גם לאנשי ביתו. וכ"כ הגר"ח קנייבסקי (ספר נר חנוכה בתחילתו אות ח').

ה. לסיכום

[א.] הדר בדירה בבניין רב-קומות, י"א שידליק בפתח חדר המדרגות הפונה לרה"ר.

כלל, כי אין זה ביתו. לעומת זאת, המדליק בתוך ביתו בחלונו, לדעת החזו"א כך ראוי לנהוג לכתחילה. ואף לסוברים שחדר מדרגות נחשב לחצר (כהגר"ז ועוד), מ"מ בדיעבד יודו שאם נהג כמו בשעת סכנה, דהיינו שהדליק בתוך ביתו, יצא יד"ח כנ"ל, וא"כ אם ידליק בחלון יצא יד"ח לכו"ע ממ"נ או לכתחילה או לכה"פ בדיעבד.

וידידי הרב אוריאל בנר הי"ו, אמר לי, שלא נראה לו שבהלכות דרבנן חששו עד כדי כך לצאת ידי כל הדעות, וע"כ יש לפסוק דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד ונהרא ונהרא כפשטיה. ויל"ע.

אך כיוון שראיתי שמו"ר מרן הגר"א שפירא זצ"ל, שהיה גר בקומה שנייה, היה מדליק בחלון הפונה לרה"ר, ולא בפתח החדר מדרגות מבחוץ, ע"כ נראה להורות לכתחילה כדעתו.

ד. הדר בבניין רב-קומות מעל כ' אמה

עוד יש לדון לגבי מי שגר בבניין רב-קומות מעל כ' אמה (קומה רביעית ומעלה), דאין היכר לבני רה"ר, היכן ידליק.

המשנ"ב בשער הציון (סי' תרע"א ס"ק מ"ב) פסק שטוב יותר להניח בפתח ביתו ולא בחלון.

ובשו"ת שבה"ל (ח"ד סי' ס"ה) כתב, שאם ישנם בסביבה עוד בניינים רבי-קומות, מכיוון שעניניהם של השכנים הגרים ממול שולטות בבתים שנגדם, עדיף להדליק בחלון. וכן כתב ה'חזון עובדיה' (חנוכה עמ' ל"ו סוף הערה י"ג) וכן כתב ה'הליכות שלמה' לגרש"ז אורבך (חנוכה פי"ד ה"ה).

אך בעל שו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' שמ"ב ס"ק י"ב) וכן הגר"ש אלישיב זצ"ל

פרסומי ניסא טפי, א"כ פשיטא שיש להדליק שם כדין הגמ' בבעל עלייה שמדליק בחלונו. [ג.] אמנם הדר בקומה שנייה ושלישית ויש לו מרפסת עם דלת זכוכית הפונה לרה"ר, נראה שעדיף שידליק ליד פתח דלת המרפסת (בצד שמאל מול המזוזה), שכן כך ניכרת ההדלקה כלפי חוץ כהדלקה בחלון, וגם יש להחשיבה כדלת הכניסה לבית. כך כתב החזו"א ביחס לבית בקומה ראשונה, שניתן להיכנס אליו דרך המרפסת, וכן נהג החזו"א בעצמו. ואמנם בקומה שנייה אי אפשר להיכנס לבית מהחוץ דרך המרפסת, ולכאורה אינו דומה למקרה החזו"א, אך אעפ"כ פסק הגרא"ל שטיימן זצ"ל (איילת אהבים עמ' ב' מובא בגליון "כאיל תערוג" מס' 70 שנת תשע"ח) שמכיוון שהמרפסת אינה משמשת לדירורין, א"כ פתח המרפסת נחשב לפתח הפונה כלפי חוץ, אף שאין עוברים דרכו לרה"ר, וא"כ ממה נפשך עדיף להדליק שם.

וי"א שידליק בחלון דירתו הפונה לרה"ר. ואף אם דר בקומה רביעית ומעלה, אם יש בסביבתו עוד בניינים רבי-קומות ידליק בחלון, וי"א שידליק בפתח ביתו מבחוץ, בחדר המדרגות, וישאיר הדלת פתוחה. ונהרא ונהרא כפשטיה.

[ב.] אך הדר בקומה שנייה או שלישית ולחלונו יש פרסום יותר מאשר פתח חדר המדרגות, נראה שיש להעדיף להדליק בחלון ביתו מהטעמים הבאים:

א. יש מחלוקת האם חדר מדרגות נחשב לחצר. ולסוברים שאינו נחשב, א"כ המדליק שם לא יצא יד"ח כי זה מחוץ לביתו וההדלקה לא קשורה לבית. משא"כ בחלון בתוך ביתו, ששם יוצא יד"ח לכו"ע או לכתחילה או לכה"פ בדיעבד.

ב. אף לשיטת התוס' שפסקו להדליק בפתח החצר, וכך פסק השו"ע, שמא הטעם הוא "משום דהתם הוי פרסומי ניסא טפי" (הליכות שלמה שם), וא"כ אם בחלון יש

א. הערת הגר"א נבצל: אדמו"ר זללה"ה הורה לי שאם בפתח הבית יש עוד שכנים ואינו ניכר שהוא של פלוני אזי עדיף להדליק בחלון.